

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 338.32:339(477)07)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.5/01>**Витоптов А.І.**

Класичний приватний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ» В УКРАЇНІ

У статті було обґрунтовано актуальність реалізації в Україні ефективної політики імпортозаміщення. Узагальнено результати досліджень теоретичних основ державного регулювання процесу імпортозаміщення. Надано авторське визначення поняття «імпортозаміщення». Головна мета статті полягає в теоретичній характеристиці поняття «імпортозаміщення» у вітчизняній науковій літературі. Узагальнення теоретико-методологічних засад державної політики у сфері економічної безпеки – регіонального розвитку та функціонування внутрішнього ринку – показало, що імпортозаміщення є важливим системним аспектом державного регулювання, який впливає на основні сфери та складові національної економічної безпеки. Аналіз наукових пояснень і висновків дозволяє виявити різноманіття ознак і характеристик поняття «імпортозаміщення». Автор доводить, що в контексті політики національної безпеки значно ефективнішим є підхід, який базується на параметрах функціонування внутрішнього ринку. Роль імпортозаміщення є визначальною у забезпеченні системного та структурно збалансованого розвитку виробничого та проміжного секторів, накопиченні та ефективному використанні фінансово-інвестиційного капіталу, створенні здорового конкурентного середовища. Цей ефект позитивно впливає на економічну безпеку країни, оскільки значною мірою визначає рівень самодостатності, незалежності, стабільності, стійкості та інноваційного розвитку економіки. Загальноприйнятим є підхід, згідно з яким імпортозаміщення характеризується адміністративно-протекціоністськими (інструменти, процеси та стратегії) та економічною лібералізацією (умови, можливості, статус та орієнтація).

Ключові слова: імпортозаміщення; теоретико-методичні основи; державне регулювання; державний механізм; державна політика; засоби державної політики.

Постановка проблеми. Однією з найбільш негативних і загрозливих економічній безпеці України стала тенденція до значного насичення внутрішнього ринку імпортованими товарами (продукцією), особливо того виробництва, на якому спеціалізується національна економіка, та їх експорту. Загрозою сталому і структурно збалансованому розвитку внутрішнього ринку України є також той факт, що проникнення імпорту зачіпає всі регіони держави, основні види економічної діяльності та сектори економіки.

Об'єктивно політика імпортозаміщення повинна реалізовуватися і координуватися на центральному управлінському рівні, в той час як організаційно-економічні інструменти державного регулювання на регіональному і місцевому рівнях характеризуються високою застосовністю і ефективністю. Оскільки політика регіонального імпортозаміщення в Україні недостатньо ефек-

тивна, це призведе не тільки до дестабілізації ситуації в регіоні і на регіональному ринку, але і до зміцнення регіональної економічної системи.

Пріоритетні напрями та інструменти реалізації політики імпортозаміщення, особливо на регіональному рівні, спрямовані на поліпшення інституційних і структурних характеристик внутрішнього ринку, заміщення несуттєвого імпорту, зокрема низькоякісної, контрабандної та контрафактної продукції, конкурентоспроможними вітчизняними аналогами, монополізацію ринку та створення здорового конкурентного середовища, розумно і структурно збалансованого. Необхідність виявлення таких чинників стає дедалі актуальнішою.

Аналіз досліджень даної проблеми. Під час проведення теоретичного аналізу поняття «імпортозаміщення» ми звернулися до таких наукових персоналій, як Р. Р. Августин, В. Ю. Бабаєв,

В. Д. Базилевич, О. І. Барановський, Т. В. Ващенко, В. М. Геєць, Л. А. Грицина, І. В. Дунаєв, Я. І. Еней, Я. А. Жаліло, Й. С. Завадовський, А. Г. Загородній і так далі.

Постановка завдання. Головна мета полягає в теоретичній характеристиці поняття «імпортозаміщення» у вітчизняній науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Проблема насичення внутрішнього ринку товарами зарубіжного виробництва є актуальною для України, яка перебуває на складному етапі формування ринково-орієнтованої та конкурентоспроможної економіки. За даними офіційної статистики, частка товарів вітчизняного виробництва в загальному обсязі роздрібних продажів останніми роками знижується, що є серйозною перешкодою для формування та зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, які не можуть збільшити обсяги виробництва та продажів, отримати фінансові ресурси для подальшої модернізації та розвитку, що негативно позначається на подальшому розвитку економіки.

Така ситуація багато в чому зумовлена відсутністю ефективної державної політики, що регулює імпортозаміщення. Таким чином, існує необхідність удосконалення теоретичних і подальших прикладних досліджень у сфері державної політики регулювання імпортозаміщення.

Державне регулювання національної економіки здійснюється в різних сферах і передбачає використання значної кількості засобів та інструментів, ефективність яких визначається позитивними змінами, зокрема темпами зростання ВВП, розширенням ємності внутрішнього ринку, зростанням інвестиційної привабливості промислового комплексу, технологічними інноваціями та діловою активністю населення. Водночас склад інструментів державного регулювання залежить і від низки зовнішніх обставин, наслідків розвитку національної економіки, зовнішніх впливів, викликів і загроз.

Це масштаб, у якому протікають економічні, виробничі, товарообмінні та інші процеси, виражаються їхні результати, забезпечуються взаємозв'язки між економічними агентами і формуються перспективи, а також проблеми та перешкоди на шляху їхнього розвитку. Однак очевидно, що внутрішній ринок має управлятися державою таким чином, щоб тенденції його розвитку не загрожували економічній безпеці держави.

В економічній літературі поняття імпортозаміщення не є новим, і його використання зумовлене здебільшого історичним етапом розвитку націо-

нальної економіки, який наголошував на пріоритеті ефективного управління формуванням і використанням внутрішніх ресурсів та наслідком залежності економіки від імпорту товарів і послуг. Водночас, хоча імпортозалежність характерна для всіх економік світу, її рівень об'єктивно є різним, а її критичне зростання вимагає проведення ефективної державної політики імпортозаміщення, особливо в тих сферах, де конкурентні позиції вітчизняних виробників є вкрай ослабленими.

Поняття «імпортозаміщення» вперше було використане як інструмент державної політики протекціонізму та економічного регулювання в епоху командно-адміністративних систем управління економікою. Очевидно, що подібні процедури були доступні країнам із потужним ресурсним потенціалом, значним впливом на світову економіку та технологічним прогресом. Крім того, імпортозаміщення було потужним політичним інструментом, який допомагав контролювати та формувати спосіб життя нації.

Теоретичні аспекти демонстрації процесу імпортозаміщення детально розглянуті у працях представників неокейнсіанської школи П. Самуельсона, Дж. Хікса, М. Фельдштейна, М. Бруно, Ф. Модільяні та Д. Патінкіна, які наприкінці ХХ століття, замінивши імпортовані товари на вітчизняні та переважно використання внутрішніх ресурсів, через процес відмови від зовнішніх джерел фінансування економіки, представили модель розвитку національної економіки. Таким чином, у теоретичних моделях економічного розвитку держави того часу імпортозаміщення визначалося з погляду пошуку нових шляхів реалізації державної політики в цій галузі, що згодом оформилося в окрему концепцію управління економікою.

У сучасній науковій літературі поняття «імпортозаміщення» розглядається відповідно до різних підходів. Багато вчених дотримуються адміністративного підходу, за якого протекціоністські заходи відіграють важливу роль у реалізації державної політики імпортозаміщення.

Таким чином, В. Геєць розглядає імпортозаміщення як засіб державної підтримки промислового та обробного секторів країни, що сприяє подоланню від'ємного платіжного балансу та збільшенню експортних можливостей. Він підкреслює, що державні регулятори мають використовувати імпортозаміщення насамперед у секторах економіки з високим інноваційним потенціалом, щоб наситити внутрішній ринок високотехнологічною продукцією вітчизняного виробництва [5, с. 5-10].

Автори поділяють цю думку та підкреслюють переваги протекціоністських заходів політики імпортозаміщення в умовах глобалізації світової торгівлі та загострення міжнародних економічних конфліктів. Це пов'язано із захистом і стабілізацією внутрішнього ринку, розвитком нових видів економічної діяльності та досягненням високої конкурентоспроможності виробничого комплексу. Відповідні припущення науковців повністю враховують сучасні реалії розвитку товарного ринку в нашій країні. Він не може вижити без державної підтримки в умовах, коли залежність від імпорту є високою, а його обсяги суттєво скорочуються в міру посилення економічної агресії Російської Федерації. Однак слід враховувати й інший аспект. В умовах міжнародних економічних конфліктів протекціоністські дії держави є вкрай необхідними і повинні постійно переглядатися з точки зору їх практичної значущості, але в умовах глобалізації можливості Світової організації торгівлі (СОТ, Міжнародної торгової палати, Конференції ООН з торгівлі та розвитку) та державної політики обмежені, і завдання імпортозаміщення не може сприяти вирішенню всіх проблем [32, с. 232].

Прихильники протекціонізму, такі як Я. Жаліло та Д. Покришка, розглядають імпортозаміщення як засіб посилення конкурентоспроможності та забезпечення національної економічної безпеки в умовах дедалі більшої відкритості внутрішнього ринку. На їхню думку, державна підтримка імпортозамінного виробництва відкриває нові потенційні можливості для створення інноваційних моделей економічного розвитку, підвищує ступінь адаптації до потреб сучасної конкуренції на світовому ринку та забезпечує створення фінансово стійких економічних суб'єктів, здатних ефективно підвищувати конкурентоспроможність у глобальному економічному середовищі [11, с. 73].

Інша група науковців розглядає імпортозаміщення як державну політику, спрямовану на зменшення потреби економіки в імпорті певних видів продукції шляхом збільшення частки продукції, виробленої та реалізованої на внутрішньому ринку [3, с. 121-129; 22, с. 50-81; 29, с. 122-130].

Імпортозаміщення як державна політика також розглядається у дослідженні В. Точиліна. Однак, на відміну від попередніх визначень, імпортозаміщення визначається як комплекс заходів, за допомогою яких держава регулює внутрішнє виробництво продукції, що потребує ретельної технічної обробки та має високу додану вартість. Цей науковець вважає, що в ситуації, коли імпортозалеж-

ність знаходиться на критичному рівні, держава повинна спрямовувати свої основні ресурси на зміну галузевої структури економіки та реорганізацію її в більш прогресивні технологічні уклади [28, с. 192-194]. Дійсно, рушійною силою економічного розвитку є інновації та технологічні процеси у виробничому секторі. Тому держава повинна робити все можливе, щоб підтримувати та впроваджувати практику впровадження передових інновацій та технологій у виробничу діяльність промислового сектору. Однак розвиток промисловості відбувається по-різному, і вибіркова державна підтримка може мати непередбачувані наслідки. Ми вважаємо, що для досягнення інноваційного та технологічного прориву необхідно, перш за все, намагатися збалансувати, захистити та системно підтримувати галузеву структуру економіки.

За словами Л. Шинкарук, імпортозаміщення – це процес розвитку пріоритетних галузей промислового виробництва, який активно підтримується різними рівнями влади [31, с. 168]. Ми поділяємо припущення науковців, що інституційне забезпечення реалізації національної політики імпортозаміщення має здійснюватися як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Регіональні органи влади не в змозі вирішити проблему імпортозалежності товарних ринків через ресурсну обмеженість. Існує потреба у зміні моделі економічного розвитку таких країн, зокрема децентралізації окремих сфер управління (інвестиційної, науково-дослідницької тощо).

З іншого боку, І. Дунаєв та В. Бабаєв застосовують функціональний підхід у визначенні сутності імпортозаміщення та розглядають його як комплекс заходів, спрямованих на створення умов для розвитку добросовісної конкуренції на внутрішньому ринку та забезпечення диверсифікації основних видів економічної діяльності. Роль держави вчені вбачають у тому, що вона є регулятором економічного та правового середовища для підприємницької діяльності, де існує верховенство права, діють міжнародні стандарти та гарантується захист прав інтелектуальної власності [7, с. 56-64]. Заява вдало підкреслює підхід до індустріалізації на основі імпортозаміщення і не заперечує концептуальну характеристику національної економіки, яка полягає у підтримці та розвитку базових видів економічної діяльності. Це означає державне гарантування сучасних технологій та обладнання, створення прозорого конкурентного середовища та розвиток фінансової та інвестиційної інфраструктури.

Багато інших вчених також підтримують думку про розвиток нового виду економічної діяльності за допомогою реалізації державної політики імпортозаміщення. Отже, О. Собкевич та інші автори розглядають імпортозаміщення як перехідний етап у процесі структурних реформ економіки, після яких внутрішній ринок обмежений і важко забезпечити новий [25, с. 7]. Науковці наголошують, що після створення експортного потенціалу державні органи влади повинні відмовитися від протекціоністських заходів і зосередитися на зниженні рівня ринкових монополій, зменшенні тіньового сектору та покращенні структури імпорту. Світовий досвід підтверджує, що застосування протекціоністських заходів, які обмежують доступ на внутрішні імпортерні ринки, не є довготривалим, а їх передчасне припинення може мати негативні наслідки. Ефективність державної політики імпортозаміщення може бути повністю підтверджена за умов зміни вектору економічного розвитку з імпортозаміщення на експортоорієнтоване високотехнологічне виробництво. Така стратегія враховує економічні потреби держави і пов'язана з підтриманням функціональності та модернізацією промислово-виробничого комплексу.

Науковці наголошують на необхідності участі держави в реалізації політики імпортозаміщення, але, на відміну від інших, виділяє специфічні якісні особливості цієї політики. За її словами, імпортозаміщення є частиною державної політики, спрямованої не на обмеження імпорту, а на стимулювання вітчизняного виробництва та його організацій до заміщення імпорту шляхом виробництва конкурентоспроможної продукції та переорієнтації споживчого попиту [30, с. 17]. Таким чином, автору вдалося об'єднати основні ознаки імпортозаміщення: відновлення та налагодження конкурентоспроможного виробництва, розвиток конкуренції та підвищення споживчого попиту на вітчизняну продукцію. Водночас державна політика імпортозаміщення має й інші особливості, такі як вдосконалення інституційної інфраструктури, проведення структурних реформ та розвиток міжгалузевої кооперації.

Очевидно, що державна політика імпортозаміщення не повинна застосовуватися до всіх імпортованих товарів. Це пов'язано з тим, що існують об'єктивні ресурсні обмеження для нарощування виробничих потужностей у всіх галузях і секторах матеріального виробництва. Враховуючи особливості міжнародного поділу праці, торговельних відносин з розвиненими країнами та зміни, що відбуваються під впливом науково-технічного

прогресу, варто звернути увагу на думку Р. Прєбіша, який наголошує на необхідності використання селективних методів протекціонізму в національній політиці імпортозаміщення для того, щоб ефективно справлятися з викривленням внутрішнього ринку [40, с. 269-270]. Ми вважаємо, що такі заяви є цілком слушними з точки зору визначення порядку денного державної політики у сфері імпортозаміщення. Однак ми вважаємо, що держава повинна мати чіткий план розвитку кожного сектору економіки, який має визначати короткострокову та довгострокову перспективу. Зрозуміло, що сучасні тенденції у світовій економіці надають пріоритет розвитку галузей з високою доданою вартістю та інноваційних виробництв.

Варто зазначити, що селективний протекціонізм полягає в організаційній та адміністративній підтримці розвитку видів економічної діяльності, які є більш прибутковими, ніж аналогічні галузі за межами країни, і зростання яких передбачає диверсифікацію діяльності, виробництво нових і більш якісних товарів, створення експортоорієнтованої ринкової інфраструктури та інші торговельні стимули для компаній [21, с. 30]. Але в будь-якому випадку розвиток кожного сектору має відповідати соціально-економічним потребам держави, а порівняння його темпів зі світовими тенденціями часто не відображає реалій економіки. Зокрема, монопольним експортоорієнтованим компаніям часто економічно невигідно продавати свою продукцію на внутрішньому ринку, насичуючи внутрішній ринок імпортом і збільшуючи залежність всього сектору.

Ефективність державної політики імпортозаміщення також залежить від внутрішніх і зовнішніх факторів та умов. Одним з них є конкурентне середовище; А. Мазаракі та Т. Мельник розглядають імпортозаміщення як процес виробництва конкурентоспроможних замінників імпортованої продукції, що дозволяє задовольнити потреби внутрішнього ринку та стабілізувати торговельний баланс країни. Автори підкреслюють, що для налагодження імпортозамінного виробництва держава повинна провести структурні та інституційні реформи, спрямовані на посилення переваг вітчизняних виробників та їх продукції, розвиток споживчого ринку, скорочення тіньового сектору та посилення процесів інтеграції та кооперації [19, с. 11]. Дуже важливо, щоб національна політика імпортозаміщення відповідала всім етапам суспільного відтворення і визначала його параметри та якість міжфункціональних відносин на

внутрішньому ринку. Якщо домінуючий вплив вітчизняних економічних суб'єктів не може бути забезпечений хоча б на одному з етапів, завдання імпортозаміщення не можна вважати вирішеним.

На думку Т. Ващенко, імпортозаміщення означає створення конкурентоспроможної вітчизняної продукції, яка відповідає потребам споживачів, що передбачає орієнтацію виробництва на внутрішні сили та забезпечення процесу модернізації виробничих потужностей [4, с. 1-2]. Автор аналізує передумови імпортозаміщення, але обмежується задоволенням потреб населення і не враховує такі завдання державного імпортозаміщення, як збільшення частки виробництва інноваційної та технологічної вітчизняної продукції з високою доданою вартістю, підвищення інвестиційної привабливості промислово-виробничого комплексу та розширення частки споживання якісних і безпечних товарів на внутрішньому ринку. Інші пріоритети політики не беруться до уваги.

Очевидно, що підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції (послуг) є пріоритетом державної політики імпортозаміщення. Наприклад, М. М. Якубовський вважає, що імпортозаміщення має бути пов'язане з процесом спеціалізації на виробництві нових видів продукції з відносно високою доданою вартістю та принципово конкурентоспроможних [37, с. 100-112]. Ці пояснення доповнюють погляди Т. Ващенко і разом дозволяють визначити основні пріоритети державної політики імпортозаміщення. Водночас слід пам'ятати, що ринкове середовище є настільки динамічним, що стратегічні напрями та пріоритети відповідної державної політики мають змінюватися.

Інша група науковців трактує сутність поняття імпортозаміщення як окремого процесу. Так, в економічних енциклопедіях та словниках імпортозаміщення трактується як процес скорочення або припинення імпорту товарів внаслідок організації внутрішнього виробництва товарів-замінників [8, с. 420; 12; 13; 18]. Цю точку зору поділяють багато інших авторів (І. Плющик, Р. Огородник, М. Якубовський, К. Пугачевська, В. Зарянкін). Вони розглядають імпортозаміщення як процес скорочення або припинення імпорту певних товарів шляхом забезпечення виробництва та заміщення на внутрішньому ринку товарів з аналогічними, достатніми або вищими споживчими характеристиками, що не поступаються за якістю та не є більш витратними порівняно з імпортними [14, с. 44-50; 23; 26, с. 174-178; 37, с. 100-112]. При цьому слід враховувати характеристики імпорто-

продукції, що насичує внутрішній ринок. Тому національна політика імпортозаміщення повинна включати не лише організацію виробництва імпортозамінної продукції, а й нових видів продукції, які формують і задовольняють майбутні потреби населення.

За визначенням Я. Еней та Т. Кісіля, імпортозаміщення – це економічний процес, який обмежує імпорт за рахунок збільшення виробництва та споживання вітчизняної продукції однакової якості, коли цінові фактори не є вирішальними у споживчому виборі покупця [9; 10; 15]. Очевидно, що частина населення не звертає уваги на походження товару, а лише на його якість. Однак в умовах системної кризи пріоритети людей змінюються, і ціна стає вирішальним фактором у виборі товару, за нею йдуть якість, імідж (бренд) та споживча цінність.

Відповідно до управлінського підходу, процес імпортозаміщення повинен мати всі якості, необхідні для управління, такі як планування, контроль та організація. Іншими словами, протекціоністська політика здійснюється з метою насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва, поліпшення структури платіжного балансу, нормалізації внутрішнього ринку, реалізації інноваційного промислового потенціалу та розвитку людського капіталу [35, с. 23]. Якщо деякі автори вважають, що протекціоністські заходи пов'язані лише з відновленням і підтримкою конкурентоспроможного виробництва, то Н. Сучкова розглядає протекціоністські заходи як єдиний реалістичний метод соціально-економічного розвитку. Міжнародний досвід показує, що в певні історичні періоди деякі країни (особливо країни Азії) активно використовували цей метод при реалізації політики імпортозаміщення, але сьогодні протекціоністські заходи не вирішують важливих внутрішньоекономічних проблем і не стимулюють розвиток галузей з низькою інвестиційною привабливістю.

Деякі науковці розглядають імпортозаміщення як процес заміщення імпортованих товарів аналогічними товарами, які можуть бути вироблені для задоволення потреб внутрішньої економіки [6, с. 42-47; 20, с. 173-179; 39, с. 84-190]. Однак не завжди є потреба в імпортозаміщенні, особливо при реалізації масштабних інноваційних проєктів. Це пов'язано з тим, що виробництво високотехнологічної продукції потребує значних ресурсів, а вони наразі досить обмежені.

Заслуговує на увагу позиція науковців, які наголошують на мотиваційному характері імпор-

тозаміщення: А. Чухно, З. Варналій, С. Дрига та інші підкреслюють, що імпортозаміщення є інноваційним механізмом структурної модернізації, який має потенціал «творчого руйнування» та створює дієві стимули для інноваційних проривів у державі [34, с. 59-71]. Дійсно, імпортозаміщення дає змогу розвивати нові види економічної діяльності, створювати інноваційну інфраструктуру та інтегровані виробничі комплекси. Завдяки імпортозаміщенню в країні створюється життєздатне бізнес-середовище, змінюється структура споживчих цінностей та вдосконалюється система розподілу факторів виробництва.

Натомість Ю. К. Зайцева визначає імпортозаміщення як процес стимулювання внутрішнього виробництва продукції, поточне споживання якої не досягло економічно обґрунтованого рівня [14, с. 32-42]. Автор вдало акцентує увагу на масштабах імпортозаміщуючого виробництва, тобто на рівні, за якого поточні та перспективні споживчі потреби населення задовольняються в достатній мірі.

Водночас, імпортозаміщення, на думку О. Поповкін, – це комплекс заходів, спрямованих на зменшення економічних загроз шляхом стимулювання розвитку вітчизняного виробництва, обмеження імпорту та заохочення до купівлі вітчизняних товарів [24]. Хоча імпортозаміщення може виправити становище та налагодити конкурентоспроможне внутрішнє виробництво, воно не може усунути основні соціально-економічні загрози для розвитку національної економіки, а саме: рішуче скоротити безробіття, неформальну економіку та монополізацію внутрішнього ринку. Водночас можна стверджувати, що складні внутрішні проблеми та загрози можуть бути подолані шляхом імпортозаміщення в контексті попередніх успішних інституційних реформ та створених на їх основі національних програм (проектів).

Н. Я. Юрків розглядає сутність імпортозаміщення у зв'язку зі створенням цілісного промислового комплексу для насичення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією [36, с. 99-110]. Однак розвиток промислового виробництва не гарантує зменшення залежності економіки від імпорту. Це пов'язано з тим, що продукцію необхідно розподіляти та обмінювати на внутрішньому ринку, що підтверджує важливу роль інших секторів національної економіки (торгівлі, транспорту та зв'язку, інформації та комунікацій). Тому національна політика імпортозаміщення повинна враховувати низку галузевих, просторових та регіональних особливостей і раціонально

розподіляти пріоритети економічного розвитку національної економіки.

На стимулюючому ефекті наголошують і міжнародні наукові організації, які у своїх програмних документах надають таке визначення імпортозаміщення: національна стратегія економічного розвитку, що забезпечує зростання вітчизняної промисловості, як правило, за рахунок використання тарифних і нетарифних обмежень [38].

Науковці С. М. Лихолат та Р. Л. Лупак зазначає, що імпортозаміщення є інструментом продовольчої безпеки та способом підвищення конкурентоспроможності переробної промисловості [17, с. 96-105]. Поділяючи цю точку зору, О. В. Собкевич підкреслює, що внутрішня продовольча безпека може бути досягнута шляхом збільшення внутрішнього виробництва та одночасного нарощування експорту за рахунок імпортозаміщення відповідної продукції та ефективної системи державного протекціонізму [27]. Зрозуміло, що базовою соціальною потребою є продовольство, і це визначає головний пріоритет політики імпортозаміщення держави. Однак економічний розвиток та економічна безпека визначаються не лише вирішенням продовольчих проблем, а й стабільністю фінансової системи та розширенням інвестиційно-інноваційної діяльності у промислово-виробничому комплексі, і ці аспекти також мають бути враховані при трактуванні поняття імпортозаміщення.

Інші науковці також акцентують увагу на окремих елементах національної економічної безпеки при розробці та реалізації державної політики імпортозаміщення. Так, В. Д. Базилевич та Г. М. Филук розглядають інформаційні технології як основний напрям імпортозаміщення, а реалізацію державою відповідних програм розвитку – як важливий чинник забезпечення національної економічної безпеки та підвищення стійкості до зовнішніх впливів [2, с. 247]. О. В. Коломицева більше звертається до складових економічної безпеки та напрямів національного розвитку і підкреслює, що функціонування імпортозаміщення залежить від стану світової економіки та технологічних інновацій [16, с. 160-164]. Таким чином, у наукових припущеннях акцентується увага не на концептуальному напрямі державної політики – розвитку внутрішнього ринку, а лише на майбутніх наслідках впливу зовнішньоекономічних зв'язків, що суперечить базовому принципу забезпечення економічної безпеки держави.

О. М. Судакова вважають, що основною метою імпортозаміщення є забезпечення економічної

безпеки держави, тобто виробництво великої кількості якісної продукції для задоволення потреб населення та промисловості в сировині. Автори представляють імпортозаміщення як особливий вид державної економічної стратегії та промислової політики, спрямований на захист вітчизняного виробника та забезпечення населення всіма необхідними споживчими товарами шляхом заміщення імпорту товарами вітчизняного виробництва [33, с. 3-8]. Такі твердження є концептуально правильними і стосуються створення передумов для розвитку та безпеки національної економіки. Адже імпортозаміщення стосується не лише промислової продукції, а й сільського господарства та невиробничої (нематеріальної) сфери.

Такої ж думки дотримується і Р. Р. Августин: «Імпортозаміщення – це напрямок, який суттєво підвищує рівень економічної безпеки держави та призводить до диверсифікації її засобів за рахунок модернізації та розвитку всіх галузей національної економіки, вдосконалення технологій та активного впровадження інновацій. Таким чином, економічна безпека держави забезпечується наукомісткою високотехнологічною продукцією і, що найголовніше, задоволенням потреб внутрішнього ринку» [1, с. 35-40].

Слід зазначити, що забезпечення економічної безпеки держави базується на управлінні низкою функціональних складових (виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною та фінансовою) і потребує комплексного підходу, який враховує сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників. Водночас про ефективність забезпечення економічної безпеки держави свідчать події на внутрішньому ринку, які визначаються залежністю ринку від імпорту.

Враховуючи, що економічна безпека держави характеризується здатністю національної економіки до стійкого та збалансованого зростання, а імпортозаміщення гарантує стабільність та розвиток, доречно зазначити, що економічна безпека

держави тісно пов'язана з імпортозаміщенням. Ефективність імпортозаміщення як засобу забезпечення економічної безпеки держави може бути продемонстрована наступними результатами, особливо в розрізі окремих складових економічної безпеки: 1) максимально ефективного використання наявного виробничого потенціалу держави, його модернізація та розширене відтворення (виробнича безпека); 2) створення передумов для самодостатнього відтворення та міграції економічно активного населення (демографічна безпека); 3) забезпечення оптимального насичення внутрішнього ринку імпортом та зменшення залежності від нього (зовнішньоторговельна безпека); 4) створення фінансових та інвестиційних стимулів для розширення виробництва продукції з високою доданою вартістю, високотехнологічної продукції.

Висновки. Передумовою підвищення ефективності державної політики імпортозаміщення, розвитку внутрішнього ринку та економічної безпеки є проведення інституційних реформ, спрямованих на підтримку вітчизняного виробника, забезпечення його конкурентоспроможності, створення здорового конкурентного середовища та посилення захисту споживчого ринку.

При цьому пріоритетним вектором державної політики імпортозаміщення має стати досягнення необхідних структурних перетворень у співвідношенні споживання вітчизняної та імпортової продукції, що передбачає ефективний пошук і використання ресурсів на внутрішньому ринку та досягнення прийняттого рівня економічної безпеки.

Однак загальні висновки про результати державної політики економічного зростання слід робити з точки зору характеристики економічної безпеки як комплексної категорії, що враховує всі особливості впливу імпортозаміщення та розвитку внутрішнього ринку на економічну кон'юнктуру. Тому важливо визначити відповідні системні взаємозв'язки економічної безпеки держави.

Список літератури:

1. Августин Р. Р. Пріоритети державної політики детінізації національного господарства України на сучасному етапі розвитку. *Проблеми економіки*. 2016. № 4. С. 35 – 40.
2. Базилевич В. Д., Филіок Г. М. Природні монополії : монографія. Київ : Знання, 2006. 367 с.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
4. Ващенко Т. В. Організаційно-економічні засади формування стратегії імпортозаміщення промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Суми : СумДУ, 2015. 23 с.
5. Геєць В. М. Інституційна обмеженість інноваційних процесів у промисловому розвитку економіки України. *Економіка України*. 2014. № 12. С. 4 – 19.

6. Грицина Л. А. Теоретичні основи розвитку політики імпортозаміщення. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 3 (03). С. 42 – 47.
7. Дунаєв І. В., Бабаєв В. Ю. Імпортозаміщення в контексті вибору механізмів державної зовнішньоторговельної політики України. *Вісник Харківського регіонального інституту державного управління при Президенті України. Державне будівництво*. 2012. № 1. С. 56 – 64.
8. Економічна енциклопедія : у 3 т. Київ : Вид. центр «Академія», 2000. Т. 1 : редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.). 629 с.
9. Еней Я. І. Політика імпортозаміщення як передумова інноваційної економіки України. Інноваційна складова сучасної економічної динаміки : колективна монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. Інтернет ресурс. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/652>.
10. Еней Я. І. Світовий досвід здійснення політики імпортозаміщення. Інтернет ресурс. URL: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2492/1/Eney_Yana_Svitovyi_dosvid_zdiisnenia_polityky_importhozamischenia.pdf.
11. Жаліло Я. А., Покришка Д. С. Економічні засади державного суверенітету в глобалізованому світі. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2. С. 73 – 83.
12. Завадовський Й. С. Економічний словник. Інтернет ресурс. URL: http://lib.sumdu.edu.ua/ebooks/ebooks/KnigiCD/78_cd.pdf.
13. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник. Інтернет ресурс. URL: <http://cyclop.com.ua/content/view/1497/1>.
14. Зайцев Ю. К. Соціальна конкуренція як фактор економічного розвитку. *Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць. Київ*, 2011. Вип. 6. С. 32 – 42.
15. Кисіль Т. В. Стратегія імпортозаміщення як перспективний напрямок розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі. Інтернет ресурс. URL: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=2603>.
16. Коломицева О. В. Економічний зміст структурних зрушень та їх вплив на стабільність розвитку економіки. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. 2009. Вип. 22. С. 160 – 164.
17. Лихолат С. М., Лупак Р. Л. Структурні аспекти збалансування внутрішнього ринку в контексті зміцнення економічної безпеки України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2017. Вип. 1. С. 96-105.
18. Лук'янюк В. А. Словник економічних термінів. Інтернет ресурс. URL: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/mySIS.pl?showSISid=46609864-4749&action=showSIS>
19. Мазаракі А., Мельник Т. Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 6. С. 5 – 15.
20. Мельник О. Г., Нагірна М. Я. Імпортна діяльність підприємств як об'єкт етіологічної діагностики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 778. С. 173 – 179.
21. Мельник Т. М., Пугачевська К. С. Імпортозалежність економіки України і пріоритети селективного імпортозаміщення. *Економіка України*. 2016. № 4 (653). С. 29 – 44.
22. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України : монографія : за ред. Т. Г. Васильціва, В. В. Бойка. Львів : Ліга-Прес, 2016. 262 с.
23. Плющик І. А., Огородник Р. П. Аналіз ефективності застосування політики імпортозаміщення у світі. Інтернет ресурс. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ei/2011_43/pdf/30_Plyu.pdf.
24. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці : монографія. Київ : Наукова думка, 1993. 219 с.
25. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України : аналіз. доп. : О. В. Собкевич та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2012. 71 с.
26. Пугачевська К. С. Імпортозаміщення в контексті вибору напрямів зовнішньоторговельної політики. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Економіка*. 2014. Вип. 1(1). С. 174 – 178.
27. Ресурсний потенціал аграрної сфери : проблеми та завдання ефективного використання : аналіз. доп. : О. В. Собкевич та ін. Київ : НІСД, 2013. 76 с.
28. Ринки реального сектора економіки України : структурноінституціональний аналіз : монографія : В. О. Точилін та ін. ; за ред. В. О. Точиліна. Київ : НАН України, 2009. 640 с.
29. Романова З. Меняющаяся Латинская Америка на исходе столетия. *Мировая экономика и международные отношения*. 1995. № 5. С. 122 – 130.
30. Соціально-економічний розвиток Івано-Франківської області у 2015 році. Інтернет ресурс. URL: <http://www.if.gov.ua/files/uploads.pdf>.

31. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія : В. М. Геєць та ін. ; за ред. Л. В. Шинкарук. Київ : Ін-т економіки та прогнозув. НАН України, 2011. 696 с.
32. Структурні реформи економіки : світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія : О. І. Амоша та ін. ; ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2011. 848 с.
33. Судакова О. М. Логістизація як засіб забезпечення економічної безпеки підприємства. Схід. 2008. № 3 (87). С. 3 – 8.
34. Сучасна економічна динаміка в контексті парадигми економічного розвитку Й. А. Шумпетера : матеріали ХХ Міжнар. наук.-практ. конф. (14 – 15 жовтня 2011 р.). Чернівці : ЧНУ, 2011. С. 59 – 71.
35. Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі : монографія : за ред. Куцика П. О., Васильціва Т. Г. Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2016. 379 с.
36. Юрків Н. Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки. *Фінанси України*. 2011. № 12. С. 99 – 110.
37. Якубовський М. М. Реструктуризація промисловості як засіб подолання імпортої залежності економіки України. *Національне господарство України : теорія та практика управління* : зб. наук. праць. Київ, 2011. С. 100 – 112.
38. Federal Research Division of the Library of Congress USA : official website. URL : <https://www.loc.gov>
39. Jacobs J. *Cities and the Wealth of Nations*. New York : Vintage Books, 1985. 257 p.
40. Prebisch R. *Commercial Policy in the Underdeveloped Countries*. *American Economic Review*. 1959. Vol. 49. P. 251 – 273.

Vytopov A.I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF «IMPORT SUBSTITUTION» IN UKRAINE

The article substantiated the relevance of implementing an effective import substitution policy in Ukraine. The results of research into the theoretical foundations of state regulation of the import substitution process are summarized. The author's definition of «import substitution» is provided. The main goal of the article is the theoretical characterization of the concept of «import substitution» in domestic scientific literature. Generalization of the theoretical and methodological foundations of state policy in the field of economic security – regional development and functioning of the internal market – showed that import substitution is an important systemic aspect of state regulation that affects the main areas and components of national economic security. The analysis of scientific explanations and conclusions allows us to identify various signs and characteristics of the concept of «import substitution». The author proves that in the context of national security policy, an approach based on the parameters of the internal market is much more effective. The role of import substitution is decisive in ensuring the systematic and structurally balanced development of the production and intermediate sectors, the accumulation and effective use of financial and investment capital, and the creation of a healthy competitive environment. This effect has a positive effect on the country's economic security, as it largely determines the level of self-sufficiency, independence, stability, sustainability, and innovative development of the economy. The generally accepted approach is that import substitution is characterized by administrative protectionism (tools, processes, and strategies) and economic liberalization (conditions, opportunities, status, and orientation).

Key words: import substitution; theoretical and methodological foundations; state regulation; state mechanism; state policy; means of state policy.